

Практичне 2. Класична школа в теорії міжнародних відносин.

1. Античність: зародження основних традицій в інтерпретації міжнародних відносин.
2. Ідея війни і миру в політичній думці Середньовіччя та епоху Відродження (Тома Аквінський, Данте Аліг'єрі, Н. Макіавеллі).
3. Ідея вічного миру та універсальної міжнародної організації в політичній думці XV-XVIII ст.
4. Теорія державного суверенітету (Ж.Боден), ідеї міжнародної анархії (Т.Гоббс), балансу сил (лорд Болінгброк, Е. де Ваттель, Д.Юм) як теоретичні передумови політичного реалізму.
5. Теорія війни (Й.Фіхте, Г.Гегель, Клаузевіц).

Рекомендована література

1. Теорія міжнародних відносин. Упорядник Кравченко Н. – К., 2019. С. 114-122, 126-129.
2. Мальський М. З. Мацях М.М. Теорія міжнародних відносин. - К.: Знання, 2011. - 408 с.
3. Требін М.П. Герасіна Л.М. Погрібна В.Л. Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика. - Х.: Право, 2016.- 540 с.
5. Чеканов В.Ю. Функції міжнародних відносин.- Гілея. – 2013. – Випуск 79. – С.303-306 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_79_94
6. Цимбалістий В. Ф. Теорія міжнародних відносин. - Л.: Новий світ, 2007. - 360 с.
7. Шепелєв М. А. Теорія міжнародних відносин. - К.: Вища школа, 2004. - 622с.
8. Капітоненко М.Г. Теорія міжнародних відносин. – Чернівці: Видавництво «Книги XXI століття», 2019.- 272с.

1. Заповніть таблицю:

Ідеалізм	
Реалізм	
Т. Аквінський	
Н. Макіавеллі	
Ж. Боден	
Т. Гоббс	
Г. Гегель	
Клаузевіц	

2. Прочитайте: Нікколо Макіавеллі «Володар» («Державець»): короткий зміст книги та дайте відповідь на запитання

Ви напевно чули про один з найбільш знаменитих творів світової літератури «Володар» (відомий в перекладі також під назвами «Державець», «Державотворець»), який було написано Нікколо Макіавеллі ще в 1513 році. Ця книга — трактат флорентійського філософа, в якому описуються правила справжнього лідера держави, методи захоплення влади, прийоми правління та навички, необхідні для ефективного правителя. Як і всі старі книги, вона читається дуже нелегко, тому ми хочемо вам запропонувати її короткий виклад на українській мові.

1. Захоплення і утримання влади

1.1. Держави поділяються на республіки і монархії. Монархії, у свою чергу, діляться на успадковані і набуті.

Набуті можуть бути держави цілком або частково, тобто людина, яка не була раніш правителем, встановлює в цій державі свою владу, або ж існуюча династія поширює свою владу на нові землі.

Набуті держави поділяються на колишні республіки, де встановлюється одноосібна влада, і колишні монархії, які просто переходять в інші руки.

Способи набуття влади: власна доблесть, чужа зброя або хитрість.

1.2. Спадкова монархія найбільш стійка, оскільки народ вже звик саме до цих правителів. У спадкового володаря немає причини до суворих заходів, і якщо він не починає проводити

радикальні реформи, не проявляє крайніх вад і не обкладає народ додатковими податками, то і у підданих нема причини бунтувати. Така монархія може встояти, навіть, за несприятливих зовнішніх обставин.

Новому государю, в тому числі і приєднавшому до себе чужі володіння, важче втримати владу. По-перше, в усталеному режимі не думають про зміни, а зміна влади пробуджує бажання нових змін; по-друге, нове правління збуджує завищені надії, а потім новий правитель виявляється гірше попередніх, адже щоб утримати своє придбання, він повинен розправлятися з незгодними, нагороджувати прихильників, збільшувати податки і заходи примусу.

Король Франції Людовик XII захопив Мілан при підтримці частини населення, але незабаром народ повстав і повернув герцога Лодовіка.

При повторному завоюванні після заколоту владу затвердити легше, оскільки тепер государ може притіснити і карати ненадійних підданих і заздальгідь вживати заходів безпеки.

Вдруге захопивши Мілан, Людовик XII утримував владу до того часу, поки проти нього не виступили всі італійські міста. Цього разу французький король пустив у хід жорсткі заходи і ретельно стежив за проявами невдоволення.

1.3. Завойовані держави поділяються на два види: близькі по мові та культурі до завойовнику і чужі йому. Споріднені території утримати в складі держави-завойовника легше, потрібно тільки знищити стару династію і обіцяти збереження старих порядків.

Так, Франція приєднала до себе Бретань, Бургундію, Нормандію і Гасконь — при деякій відмінності мов звичаї їх досить близькі, щоб мирно співіснувати.

Коли завойована територія відрізняється по мові й культурі, для утримання її потрібні успіх і продуманий план. Кращий спосіб — перенести туди свою столицю. Тоді правитель буде добре знати нову країну, обереже її від свавілля чиновників і прив'яже до себе підданих, дбаючи про них.

Турецький султан, завойовавши Грецію, переніс туди свою столицю.

Другий спосіб: вивести на нові території колонії або ж розмістити там військо. Від виведення колоній постраждає незначна частина місцевого населення, у якої відбирають землі, але всі інші скоро заспокояться і сам цей приклад послужить до залякування. Колонії ж будуть приносити прибуток і сприяти зближенню обох народів. Утримання війська обходиться значно дорожче і обтяжує все населення, озлоблюючи його проти нового володаря.

1.4. Головну небезпеку для нової влади являють собою сильні і знатні. Саме вони найбільше втрачають при зміні правителя. Важливо точно знати міру, приборкуючи опозицію, а надійніше її винищити: за невелике зло людина намагатиметься помститися, а після великої образи вже не буде мати на це сил.

У збереженні влади важлива профілактика: не давати жодній партії посилитися і запобігати замаху сусідів.

Римляни створювали імперію, виводячи колонії, протегуючи слабким і приборкуючи сильних, і захищали країну від зовнішніх впливів. Вони виходили з переконання, що війни не уникнути, а зволікати з нею — на руку лише противнику.

2. Види управління та відносини з підданими

2.1. Відомий римський принцип «розділяй і володарюй». Але в підсумку чвари між підкореними регіонами послаблюють державу в цілому. Міцна влада проявляє себе саме в наведенні порядку та недопущення розколу.

2.2. За способом управління монархії поділяються на ті, де на вищі посади государ ставить своїх слуг, і ті, де аристократи мають спадковий доступ до управління. Ці барони самі є спадковими государями в своїх володіннях. Державу першого типу важко завоювати, але легше утримати, оскільки завойовник не знайде в ній сильної опозиції.

Турецький народ кориться тільки султанові, всі інші — його слуги, він призначає і змінює намісників по своїй волі. Король Франції, навпаки, змушений рахуватися з феодалною знаттю.

2.3. Парламент служить засобом стримувати знати і берегти її від народної ненависті: це третейська установа, яка приборкує сильних і підтримує слабких, не викликаючи докорів на короля.

Французький король перекладає на парламент прийняття непопулярних податків, законів про набір війська — і лишається в очах народу захисником слабких.

2.4. Якщо до завоювання держава була незалежною і дорожила своєю свободою, є три способи зберегти завойоване: знищити цю державу, перенести туди столицю і зберегти видимість автономії, поставивши на чолі провінції людей з місцевих, які будуть цією милістю зобов'язані новому государеві.

Вільне місто краще знищити і розсіяти його мешканців, бо вони не забудуть про свою свободу і повстануть навіть і через сто років. Набагато легше утримати країну, яка вже звикла до покори.

2.5. Найскладніше завдання — заміна старих порядків новими: доводиться долати ворожість тих, кому вигідні старі порядки, а новим не вірять навіть ті, кому воно пішло б на користь. І завойовники, і реформатори можуть покладатися тільки на свою доблесть. Ті, хто діє в надії на щасливий випадок, і ті, хто намагається схилити на свою сторону вмовляннями, приречені. Перемагають озброєні пророки, стаючи з приватних осіб государями, з правителів невеликої країни — засновниками імперій.

2.6. Новий правитель повинен насамперед знищити сильних ворогів, придбати прихильників, створити власне надійне військо, вселити народу страх і любов, поліпшити порядки, завести дружбу з іншими правителями. І багато залежить від того, чи встигне він це зробити. Правитель, зобов'язаний піднесенням своїй доблесті, діє рішуче й обачно. Якщо ж влада отримана за гроші або з милості, то такий правитель дуже багатьом зобов'язаний тим, хто привів його до влади. Він не встиг навчитися правити і не придбав союзників. Людина ж, приведена до влади щасливою долею, навіть якщо і володіє доблестю і хитрістю, не завжди встигає закласти міцні основи такої влади.

Чезаре Борджія з чудовим честолюбством і підступністю створював собі королівство в Італії при підтримці свого отця, папи Олександра VI. Але це перевага обернулося загибеллю, оскільки Чезаре виявився не готовий до раптової смерті тата, друзів придбати не встиг, а ворогів нажив — і вони його знищили.

Крім доблесті і милості долі, є і інший шлях до влади, відкритий для приватної людини: через злочин або завдяки любові громадян.

Сицилієць Агафокл, син гончаря, дослужився в армії до генеральського звання і здійснив військовий переворот: віддані йому солдати знищили членів сенату. Після цього він щасливо воював з Карфагеном, відстояв і розширив свою державу. Фактично, і він прийшов до влади доблестю, але злочинною.

2.7. Чому таким людям, як Агафокл, вдається жорстокістю захопити та утримати владу, а в інших випадках репресії виявляються марними? Жорстокість слід проявляти невідкладно і заради безпеки, не нарошуючи, а послаблюючи згодом репресії. Покінчивши разом з тими, кого неможливо залучити на свою сторону, іншим государ дає час підбадьориться, потім надає їм милості і залучає на свою сторону. Якщо ж почнуть зазнавати образ ті, хто раніше вважав себе в безпеці, вони ніколи не будуть надійною опорою правителю і при найменшій можливості збунтуються.

2.8. У республіках знать протистоїть народу, і боротьба цих двох начал призводить або до анархії, або до свободи, або до єдиновладдя. І знать, і народ висувають своїх лідерів. Ставленику знаті утриматися у влади важче, тому що знать вважає себе рівною йому. Ставленик народу, навпаки, оточений бажаними коритися, до того ж вимоги народу (наприклад, звільнення від гноблення) задовольнити простіше, ніж ненаситність знаті.

Серед знаті слід розрізняти три види людей. Тих, хто готовий підтримати государя, тих, хто не підтримує його тільки з млявості і малодушності, і тих, хто противиться йому з честолюбства. Перших слід відрізняти милостями, другими можна користуватися, особливо фахівцями, а честолюбців — остерігатися.

Навіть якщо правителя привела до влади знать, він забезпечить собі прихильність народу, взявши його під захист. І народ буде навіть більше розташований до государя, ніж якщо б сам привів його до влади, тому що буде радий несподіваним милостям. Не заручившись розташуванням народу, тиран буде повалений. Прихильність народу — найкращий спосіб запобігти змові.

Набід, правитель Спарти, встояв перед натиском інших грецьких міст і римлян тому, що вчасно усунув декількох недоброчливців.

2.9. Народ не завжди є вірною опорою тим трибунам, хто виступає від його імені і в нього шукає захисту від ворогів або уряду. Але правитель, який не просить, а вимагає, особливо ж якщо він мобілізує народ на війну, знайде в ньому опору. Привчати народ до такої вірності потрібно заздалегідь: громадяни повинні потребувати государя і держави, тільки так можна покласти на їх вірність.

3. Військо як оплот держави

3.1. Турбота про військо — головна обов'язок государя. З допомогою війська зберігають владу і приходять до влади ті, хто народжений не на троні, і утримують владу ті, хто нею володіє.

Франческо Сфорца захопив владу силою зброї, його діти втратили владу, тому що уникали війни.

3.2. Держава має достатньо людей і грошей, щоб спорядити військо, або може оборонятися тільки під захистом міських мурів. У другому випадку слід зміцнити місто і добре поводитися з підданими — це утруднить ворогам напад.

Невеликі німецькі міста зберігали незалежність завдяки добротним стінам, артилерії та річним запасам провіанту. Також там заохочувалася військова справа і віталася свобода громадян.

3.3. Основа влади — хороші закони та хороше військо. Але без хорошого війська не буває хороших законів, а де добре військо, там гарні і закони.

Війська бувають власні, союзницькі, наймані і змішані. Наймані і союзницькі (тобто чужі війська ненадійні і навіть небезпечні, вони погано воюють, дратують населення і в будь-який момент можуть перетворитися на ворогів. Боягузливі найманці програють битву, хоробрі — самі захоплюють владу. Успіху домагаються лише государі на чолі свого війська або поставлений республікою полководець.

Збройні і вільні: Рим, Спарта, Швейцарія. Карфаген ледь не був зруйнований своїми найманцями. Свобода фіванців закінчилася, коли вони закликали в союзники Філіппа Македонського.

Слабкі держави шукають союзників. Але союзні війська служать своєму государеві, а не тому, кому вони прийшли на допомогу. Покликавший союзне військо приречений на залежність. Союзницьке військо небезпечніше навіть найманого, тому що за ним стоїть сила цілої держави.

Поневолення Греції турецькими султаном почалося з того, що Візантійський імператор попросив турків допомогти йому у чварах з сусідами. Також з появою варварів-найманців почався занепад Римської імперії.

3.4. Типова помилка — шукати допомоги у сильних. Сильний союзник скоро перетворюється на конкурента і ворога. Потрібно зберігати систему противаг і не добивати ворога, якщо на звільнене місце прийде сильніший. І не слід проявляти нерішучість, але прийти на користь слабшому, заручившись таким вірним чином союзником і послабивши потенційного супротивника.

Французький король Людовик при завоюванні Ломбардії звертався за допомогою до Папи і іспанського короля. Вигнавши дрібних правителів, він сприяв зміцненню сильних, закликав в країну

чужоземців, а сам не заснував тут ні столиці, ні колонії. Фатальною помилкою став розгром Венеції: міста Італії не зважилися б воювати з Францією, поки існувала загроза з боку Венеції.

3.5. Володарям слід загартовувати своє тіло, виконувати військові вправи, вивчати різні місцевості з думкою, як тут зручніше вести бій, а також читати історичні твори в пошуках зразків для наслідування. Така підготовка в мирний час окупиться в пору війни. Мудрі володарі завжди віддають перевагу власному війську. Краще програти з своїми, ніж виграти з чужими.

Біблійний герой Давид, виходячи на бій проти Голіафа, відмовився від царських обладунків, віддавши перевагу своїй праці. Чуже військо, немов чужі обладунки — завжди не по плечу і не по руці.

3.6. Ставлення володаря до народу і війська залежить від походження його влади. Коли завойовуються нові території, все населення слід роззброїти, за винятком тих, хто перейшов на бік завойовника, але і їх поступово ослабити і не допускати, щоб у війську залишалися тільки «старі» громадяни. Якщо ж це новий государ, приведений до влади волею народу, він, навпаки, озброює частину населення, щоб висловити довіру народу і збільшити своє військо.

3.7. Основа могутності — перемоги. Іноді має сенс створювати собі ворогів, яких легко розбити і тим здобути повагу народу. Також викликають повагу несподівані і навіть жорстокі вчинки, якщо підібрати пристойний привід.

Фердинанд Арагонський зробився з провінційного князя королем усєї Іспанії і славетним правителем Заходу, діючи під приводом захисту віри: він захопив Гранаду, вигнав з країни євреїв і нащадків маврів, потім провів кампанію в Північній Африці, Італії та Франції. Він тримав підданих в такому напруженні, що вони, захоплені подіями, не встигли б замислити змову.

4. Чесноти государя: реальність і образ

4.1. Достойнства і недоліки людини, яка стоїть вище інших, кидаються в очі. Ніхто не може поєднати у собі всі чесноти, а тому потрібно уникати тих вад, які призводять до ураження або втрати влади, а в інших хоча б проявляти помірність. Більш того, багато чеснот тільки шкодять, а інші, викликаючи засудження, риси забезпечують безпеку.

Від правителя зазвичай чекають щедрості. Але, витратившись на пишні видовища і обдарувавши небагатьох, він змушений буде відмовляти тим, хто звикне до подачок, і навіть обтяжувати народ податками. Виявляти щедрість має сенс лише на шляху до влади або ж під час військової кампанії, віддаючи трофеї війську, але надбання своїх підданих потрібно берегти, щоб не викликати у них ненависті.

Юлій Цезар був щедрим до свого війська, а також витрачався на підкуп впливових римлян і на задобрювання народу, але прийшовши до влади, почав урізати витрати.

Володарі воліють любові, а не страху, і прагнуть бути милосердними, однак часом жорстокість буває милосердною: якщо потрібні карі або розправа з непокірним містом, щоб припинити безлади, то милосерднішими стануть ці каральні заходи, ніж анархія, від якої страждає весь народ. Багато хочуть, щоб їх і боялися, і любили, але оскільки любов мало сумісна зі страхом, то краще вибрати страх, але страх без ненависті. Люди невдячні і добра не пам'ятають: у нестатках вони відвернуться від володаря, та страх не дозволить ні збунтуватися, ні зрадити.

Щоб не викликати ненависті, слід відмовитися від посягання на майно і на жінок. Маючи очевидну причину, можна навіть стратити винного, але люди легше прощають кару батьків, ніж позбавлення спадщини. Підстави для конфіскації майна знайдуться частіше, ніж для страти, і в підсумку государ і чиновники звикають до хижацтва.

4.2. Безоглядну жорстокість може дозволити собі володар на чолі сильного війська, до того ж різноплемінне військо тільки жорстокістю і можна утримати.

Ганнібал не досяг би найвищої слави, не будь він такий жорстокий, а Сципіон за зайву м'якість був усунений від командування.

4.3. Безумовною перевагою володаря вважається вірність даному слову. Однак хитруни процвітають набагато частіше чесних. Володар повинен уподібнитися леву і лисиці, тобто вселяти страх ворогам і порушувати слово, якщо це в його інтересах. І більше того: потрібно надавати обману видимість пристойності. Треба вміти здаватися (і по можливості бути) милостивим, щирим, чесним, але за необхідності виявляти і протилежні якості.

4.4. Володар повинен справою зміцнювати свою репутацію рішучої, мудрої і послідовної людини. Він повинен бути покровителем талантів, забезпечити безпеку торгівлі та землеробства, влаштовувати свята і видовища, поважати традиційні цеха або інші об'єднання. Про розум володаря судять по його радникам. Володар повинен досить розбиратися в людях, щоб наближати розумних і відданих людей і уникати підлабузників.

4.5. Основний принцип благополучного правління — догоджати народу, не озлобивши знаті. Справи, неугодні народу, володар повинен доручати іншим.

Римські імператори змушені були догоджати також і війську, а тому одні гинули, накликаючи на себе жорстокістю ненависть народу, а інші — накликаючи лагідністю презирство війська.

«Володар» був написаний, по суті справи, як програма здобувача: Макіавеллі сподівався, що Медічі, які знову утвердилися у Флоренції, заклинуть його на службу, і поспішав показати весь спектр своїх практичних знань.

До цього короткого керівництва надавався величезний історичний твір («Міркування про першу декаду Тіта Лівія»), трактат про військове мистецтво, кілька робіт на злобу дня (про те, як слід чинити з жителями завойованих міст, на прикладі дій все того ж Чезаре Борджіа).

Медічі воліли свої традиційні методи і до Макіавеллі не зверталися; він пережив і цю династію, був все-таки покликаний ненадовго сталою республікою для підготовки ополчення — і тут же з'ясувалося, що насправді він у військовому мистецтві розбирається слабо. Спроба пройти на найвищу виборну посаду теж закінчилася невдачею. Політична влада так і не дісталася Нікколо, владу над умами він здобув після смерті.

Співвітчизники й сучасники прочитали його книги як заклик і пряму вказівку шляху до звільнення та об'єднання Італії. Заради цієї благої мети він готовий був не тільки терпіти, але й плекати тирана і отруйника Чезаре Борджіа і його методи пропонувати в якості зразка для наслідування.

«Мета виправдовує засоби» — цю фразу приписували Макіавеллі, хоча, можливо, помилково. У його випадку сталося щось дивне: засоби відірвалися від мети. Методи Макіавеллі вельми зацікавили тих, кому не було ні найменшого інтересу відновлювати Італію. У ці міркування суто цивільної і приватної людини з довірою вникали полководці, засновники імперій — Фрідріх і Наполеон, його книгу вивчала ще одна Медічі — французька королева Катерина, натхненниця Варфоломійвської ночі, читали невпевнені у своїй владі тирані і їх успішні руйнівники.

Потрапивши під заборону книга обростає романтичним ореолом. Переважна більшість європейців протягом трьохсот років не читали «Володаря», а лише чули, що його читали такі знамениті лиходії — і, зрозуміло, саме звідси почерпнули своє лиходійство. Коли ж книга «повернулася», то її знову прийняли в першу чергу співвітчизники автора і побачили в ній щось на зразок довідника революціонера і організатора. Вражаючим чином її одночасно піднімають на щит італійські фашисти, комуністи і мафіози.

Кожне сторіччя по-своєму відкриває класичні книги. У ХХ столітті Макіавеллі збігся з центральною темою сильної особистості, культу «героя», який разом з тим повинен бути плоттю від плоті натовпу, народу або «сім'ї» (в її мафіозну сенсі). І тому нова популярність знову-таки

обернулася запереченням: Макіавеллі підозрілий вже не тільки як натхненник Борджія і релігійних катів, але і як улюблений автор Муссоліні.

ЗАПИТАННЯ:

1. Які основні ідеї Макіавеллі викладено в його книзі «Володар»?
2. Які основні типи держав Макіавеллі розрізняє у своїй книзі "Володар" (Державець) та які способи захоплення влади він розглядає?
3. Які типи управління та взаємовідносини з підданими Макіавеллі описує у своїй книзі «Володар»?
4. Які стратегії Макіавеллі рекомендує новим правителям для успішного захоплення та утримання влади, які приклади він приводить у своїй книзі «Володар»?
5. Питання: Які особливості взаємовідносин між знаттю та народом Макіавеллі висвітлює у своїй книзі «Володар»?
6. Питання: Які стратегії володарів Макіавеллі рекомендує для збереження влади, враховуючи їхні дії щодо щедрості, милосердя, та вірності слову?
7. Питання: Яким чином відображена трагічна доля Макіавеллі в його власному творі «Володар», та які були наслідки відмови співвітчизників від його методів та ідеалів?